

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Черновол Ольги Петрівни
«Юридичні обов'язки людини і громадянина: теоретичні моделі
правового забезпечення та реалізації»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень**

Людство, впродовж кожного із етапів свого історичного становлення, робило спроби осягнути та зрозуміти природу і сутність суспільних відносин, в тому числі правил, які визначають їх особливості. Так, бажаючи зрозуміти глибину суспільних відносин, науковці зосередили свою увагу на дослідженні та визначенні таких понять, як: «справедливість», «рівність», «свобода», «право», «обов'язок» та «закон». Оскільки, в подальшому, розуміння змісту вищевказаних категорій надасть можливість визначити специфіку природи права та його онтологічні засади.

Кожна країна світу впродовж свого розвитку для врегулювання суспільних відносин передбачала певну сукупність законодавчо закріплених правил поведінки, в результаті чого формувались різні моделі обов'язкової, забороненої чи дозволеної поведінки суб'єктів правовідносин. Такі моделі слугували для врегулювання та охорони суспільних відносин, що піддаються правовому впливу чи об'єктивно його потребують. Загальним принципом побудови вказаних моделей було надання учасникам суспільних відносин суб'єктивних прав та покладення юридичних обов'язків, при цьому встановлювався безпосередній зв'язок між правами та обов'язками.

У сучасних умовах конституційної модернізації загальна тенденція переосмислення сутності традиційних правових категорій і понять, теоретико-методологічних підстав галузевих юридичних наук зумовлює потребу удосконалення методологічних підходів й до досліджень юридичних обов'язків людини і громадянина, зокрема, моделі їх правового забезпечення та реалізації.

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина є важливою соціальною цінністю. Вони нерозривно пов'язані з поняттями демократії, правової держави, громадянського суспільства та є необхідним і невід'ємним елементом правового статусу особи, важливою умовою забезпечення стабільності розвитку суспільних відносин. При цьому, саме юридичні обов'язки виступають одним із засобів виконання державою своїх функцій та покликані сприяти охороні конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина, забезпеченню економічної безпеки держави, законності і правопорядку.

У юридичній науці існують напрацювання щодо юридичних обов'язків, але таке дослідження ведеться переважно у площині аналізу правового статусу особи. При цьому, для сучасного етапу розвитку юридичної науки характерна відсутність комплексного аналізу питання сутності, місця, ролі обов'язків, а також їх класифікації. Це призводить до недооцінки ролі обов'язків, зокрема, і конституційних, у правовому регулюванні суспільних відносин. У цьому проявляється актуальність проблеми юридичних обов'язків у вирішенні основних питань теорії та практики правового регулювання.

Водночас, на відміну від інституту прав і свобод людини та громадянина, аналізу якого в юридичній літературі приділена значна увага, дослідження інституту юридичних обов'язків, на жаль, має фрагментарний характер. Недостатньою є розробка відповідних правових інструментів і механізмів, що сприяють реалізації Конституції України, особливо щодо

захисту прав і свобод людини та громадянина, які проголошено найвищою цінністю, а їх визнання, дотримання і захист є головним обов'язком держави. У такому значенні юридичні обов'язки є правовим засобом, спрямованим на забезпечення суспільних інтересів.

Реалізація юридичних обов'язків людини і громадянина відбувається за певних умов, які виступають в якості чинників їх виконання. Такий процес повинен супроводжуватись постійним удосконаленням правових засад, з огляду на динамізм суспільних відносин. Забезпечення реалізації юридичних обов'язків можливе за допомогою створення дієвих юридичних засобів – складових механізму реалізації обов'язків людини і громадянина як елементу моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина.

З огляду на викладене у пропонованій до захисту дисертації вперше в теорії держави і права представлено для широкого обговорення проблему моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина. Зокрема, уперше здійснено періодизацію розвитку дослідження юридичних обов'язків людини і громадянина на світовому та національному рівнях, шляхом виокремлення низки хронологічно послідовних періодів; з'ясовано правову природу, ознаки, структуру та види моделей правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина на прикладі країн романо-германської та англосаксонської правових сімей і визначено їх особливості; визначено модель правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина; здійснено класифікацію моделей правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина, відповідно до форми правового акту, в якому вони зафіксовані; охарактеризовано модель правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина в Україні, виокремлено її складові елементи та особливості; запропоновано напрями удосконалення української

моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина.

Основна концепція дисертації впливає із вдало складеного плану, який не викликає заперечень. Увагу авторка сконцентрувала навколо найважливіших і водночас дещо мало розроблених питань, а саме: історіографії дослідження юридичних обов'язків людини і громадянина; понятті та змісті моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина; класифікації моделей правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина та принципи їх закріплення; засадах реалізації основних обов'язків людини і громадянина; зарубіжному досвіді закріплення моделей правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина; українській моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина.

Дисертантка вміло розмежовує об'єкт та предмет дослідження, чітко визначає актуальність роботи, її мету та завдання. Так, за мету визначено розробку цілісної концепції юридичних обов'язків людини і громадянина, зокрема, моделі їх правового забезпечення та реалізації з урахуванням європейського досвіду. Для цього дисертантка окреслила завдання, які успішно вирішила.

У процесі вирішення поставлених завдань авторка цілком вмотивовано спирається на наукові висновки теорії права та галузевих юридичних наук, зокрема, конституційного права. Свідченням того є широка джерельна база дисертації (опрацьовано 233 наукові праці), що дало можливість віднайти і показати сутність окресленої проблеми та її місце в сучасній теоретико-правовій науці.

Теоретичну базу дисертації становлять праці вчених радянської, сучасної вітчизняної та зарубіжної науки в галузі загальної теорії держави та права, конституційного права.

На позитивну оцінку заслуговує методологічна база поданої до захисту дисертації. Філософські підходи, логічні прийоми, загальнонаукові та спеціально-наукові методи дали змогу авторці чітко верифікувати основні концептуальні твердження та зробити їх максимально достовірними.

Дисертантка сформулювала низку положень, висновків та пропозицій, які становлять наукову новизну роботи, що виявляється у здійсненні спроби вперше у вітчизняній теорії держави і права комплексно дослідити загальнотеоретичні та практичні аспекти моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина. З цих позицій Ольгою Петрівною Черновол було виявлено загальнотеоретичні особливості визначення поняття юридичних обов'язків людини і громадянина, сутність та зміст моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина, у тому числі, запропоновано критерії їх класифікації; охарактеризовано зарубіжний досвід щодо побудови моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина на прикладі країн, приналежних до романо-германської та англосаксонської правових сімей, у тому числі виокремлено їх особливості; досліджено модель правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина в Україні, виокремлено проблемні аспекти та запропоновано напрямки її удосконалення.

Нова постановка дослідницької парадигми дозволила виявити нові характеристики інституту юридичних обов'язків людини і громадянина, одержати додаткові уявлення про чинники, які впливають на показник виконання юридичних обов'язків в умовах євроінтеграційного розвитку сучасної України.

Важливим кроком є запропоноване дисертанткою визначення поняття та змісту моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина. Дисертанткою запропоноване авторське визначення дефініції «модель правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і

громадянина», зокрема, система правових норм, які закріплюють юридичні обов'язки, принципи і механізм їх забезпечення та реалізації, а також у випадку їх невиконання або неналежного виконання можливість застосування юридичної відповідальності.

Новизною також вирізняється і підхід щодо класифікації моделей правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина. Крім того, О.П. Черновол запропоновано авторські критерії щодо розмежування моделей правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що за характером і змістом розглянутих проблем дисертація є першим комплексним теоретичним дослідженням, яке дало змогу сформуванню цілісної концепції моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній роботі – для вирішення теоретико-правових проблем, пов'язаних із визначенням сутності та змісту юридичних обов'язків; у процесі правотворчості – для удосконалення законодавства України в частині правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків; у правозастосуванні – для вдосконалення практики реалізації законодавства щодо юридичних обов'язків; у навчальному процесі – для підготовки навчально-методичної літератури та викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право», а також надання допомоги студентам у самостійній роботі з відповідних навчальних курсів; у просвітницькій роботі – для підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення.

Дисертація О.П. Черновол виконана за логічно вибудованою схемою, яка дозволила авторці послідовно дослідити та розкрити теоретико-практичні проблеми моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків

людини і громадянина. Робота викладена українською мовою на 203 сторінках друкованого тексту.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів та висновків. Важливою її частиною є бібліографія.

У вступі розкрито актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначені мета, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, сформульовано наукову новизну, охарактеризовано джерельну базу, наголошено на теоретичному і практичному значенні отриманих результатів, відображено попередню апробацію результатів дослідження, структуру роботи та визначено обсяг дисертації.

Результати дисертаційної роботи повною мірою відображено у 17 наукових працях, зокрема, в 6 статтях, які опубліковані у фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав та наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, у 11 тезах доповідей на конференціях.

Взагалі можна зазначити, що усі розділи роботи комплексно розкривають сутність проблеми, закінчуються стислими резюме та узагальненнями одержаних результатів. Завершують дисертаційне дослідження логічні висновки і практичні рекомендації, які повністю відповідають поставленій меті і завданням роботи.

Автореферат дисертації відповідає основним положенням дисертації і сучасним вимогам МОН України.

Проте, як усяка наукова праця, дисертація О.П. Черновол містить низку висновків та положень, що мають дискусійний характер та потребують додаткової аргументації або пояснень автора в процесі публічного захисту.

1. У положеннях дисертації було проаналізовано історіографію дослідження юридичних обов'язків людини і громадянина, в якому було надано авторське визначення етапів становлення концептуальних підходів щодо юридичної природи, сутності та змісту категорії «обов'язок» та

«юридичний обов'язок» у вітчизняній юридичній науці. При цьому, зазначено, що перша спроба визначити сутність категорії «обов'язок» була здійснена релігійними проповідниками, зокрема Мойсеєм, який став одним із перших законодавців єврейського народу та визначив близько десяти «обов'язків», які більш відомі як десять Божих заповідей. У подальшому напрацювання німецького юриста, політичного діяча та історика Самуеля фон Пуфендорфа, а також давньоримського політичного діяча, видатного оратора, філософа та літератора Марка Туллія Ціцерона стали передумовою визначення кола обов'язків та подальшого закріплення їх в міжнародних актах. Однак, при висвітленні авторкою періодизації розвитку дослідження юридичних обов'язків людини і громадянина на світовому та національному рівнях, не прослідковується розкриття критеріїв на основі яких така періодизація була здійснена.

2. У другому розділі дисертації міститься аналіз поняття, змісту, видів та механізму забезпечення моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина. Авторкою було визначено, що модель правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина - це система правових норм, які закріплюють юридичні обов'язки, принципи і механізм їх забезпечення та реалізації, а також у випадку їх невиконання або неналежного виконання можливість застосування юридичної відповідальності як однієї з умов їх виконання. При цьому, не зрозумілим є те, що авторка не включає гарантії до змісту моделі правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина.

3. У той же час, у дисертації запропонована авторська класифікація моделей правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина. В цьому, аспекті з'ясування потребують особливості моделі змішаного закріплення юридичних обов'язків людини і громадянина.

4. У третьому розділі, зокрема, в підпункті 3.1 дисертантка аналізує зарубіжний досвід закріплення моделей правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина. Акцент робиться на аналізі моделей правового забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина приналежних до романо-германської та англосаксонської правових сімей. Однак, з урахуванням сучасного розвитку теорії держави та права, варто було б більш детально також проаналізувати зарубіжний досвід щодо закріплення моделей правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина на прикладі країн приналежних до релігійної, традиційної чи соціалістичної правових сімей.

5. В положеннях дисертації, як один із напрямів удосконалення існуючої української моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина, авторкою запропоновано зменшення кола основних обов'язків людини і громадянина в положеннях Конституції України. На думку дисертантки, в Україні наразі наявний високий показник ухилення від виконання основних обов'язків, тому питання зменшення кола основних обов'язків людини і громадянина в положеннях Конституції України є дискусійним, оскільки, як наслідок, може призвести до збільшення вказаного показника.

Утім, відзначені зауваження стосуються лише окремих моментів і не торкаються принципів позицій та здобутків дисертантки та спрямовані на підтримку й поглиблення її наукових позицій. Її праця є важливим внеском в українську юридичну науку, збагачує наші уявлення про модель правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина та її зміст.

ВИСНОВОК:

На підставі вищевикладеного вважаю, що подана дисертація «Юридичні обов'язки людини і громадянина: теоретичні моделі правового

забезпечення та реалізації» є самостійною, науковою працею, яка відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12 та 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 зі змінами, а її автор – Ольга Петрівна Черновол – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

**перший проректор Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України**

С.Д. Гусарев

02 травня 2019 р.